

*Березіна Н. Ю.,**здобувач кафедри екологічного права**Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВИКОРИСТАННЯ Й ОХОРОНИ МИСЛИВСЬКИХ УГІДЬ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ

Анотація. У статті досліджено історію процесу утворення, формування і становлення правового режиму використання й охорони мисливських угідь України і питання його подальшого розвитку. Проаналізовано низку нормативно-правових актів і наукових концепцій щодо суспільних відносин у зазначеній сфері з норм звичаєвого права і Руської Правди до сьогодення. Акцентовано увагу на необхідності подальшої систематизації екологічного законодавства відповідно до світових стандартів і вимог.

Ключові слова: мисливство, мисливські угіддя, полювання, правовий режим використання та охорони мисливських угідь, угіддя.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток законодавчої бази, за допомогою якої стає можливою регламентація екологічних відносин у сфері користування і охорони мисливських угідь, – це комплексне історично-правове явище, що має власну періодизацію. Однак формування цього інституту, його основних елементів тісно пов'язано і переплітається із законодавством у сфері спеціального використання тваринного світу (у мисливських цілях), а також ведення мисливського й лісового господарства тощо.

Актуальність наукового дослідження еволюції як самих відносин, так і правил, за якими вони виникають і існують, зумовлена відсутністю на теперішній час дієвої системи нормативно-правових актів, що відповідають світовим стандартам та вимогам, забезпечують належне регулювання використання й охорони мисливських угідь, закріплюють на законодавчому рівні оптимальні площі, юридичну процедуру надання у користування, ведення обліку і Єдиного реєстру мисливських угідь, визначають понятійно-категоріальний апарат тощо. Як справедливо зауважує А.П. Гетьман, європейське демократичне співробітництво приділяє значну увагу вирішенню широкого кола політичних, соціально-економічних, культурно-виховних та інших завдань, приведенню вимог національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів, проведенню наукових, зокрема юридичних, досліджень у найрізноманітніших сферах суспільного життя. Науковець наголошує на тому, що серед них чільне місце належить еколого-правовим дослідженням, що здійснюються з урахуванням вітчизняних підходів до нормотворення і зарубіжного досвіду регулювання відносин у сфері використання і відтворення природних ресурсів, охорони довкілля, забезпечення екологічної безпеки [3, с. 16]. Крім того, слід пам'ятати про те, що формування дієвої законодавчої бази неможливе без ґрунтового вивчення, узагальнення й використання найкращого досвіду правозастосовної практики (звісно, як вітчизняної, так і світової), особливо її історичного аспекту. Оскільки, досліджуючи й аналізуючи досвід минулого, ми пізнаємо закономірності суспільного розвитку, а це дає змогу уникнути повторення помилок. Більш того, ми отримуємо теоретично-практичну основу для розроблення нового, більш до-

сконалого законодавства, що буде відповідати реаліям часу. Усе вказане набуває неабиякої важливості з огляду на те, що нині в мисливській галузі, як і в багатьох інших, тривають реформаційні процеси, завдяки яким стає можливим розвиток мисливських господарств. Щоправда, здебільшого вони відбуваються в таких напрямках, як інституційно-правовий й фінансово-економічний, бо за сучасних умов переважає господарська складова, а вже потім екологічна. Водночас для збереження усього розмаїття диких мисливських тварин (зокрема, і для майбутніх поколінь) і успішного відновлення їх чисельності необхідне існування ефективної і надійної національної правової системи, потрібно сформуванню ефективної і надійної національної системи еколого-правових норм і приписів, які врегулювали б правовий режим мисливських угідь, використовуючи при цьому попередній досвід, не повторюючи прорахунків, а також уникаючи недоліків, що мали місце.

Науково-теоретичною базою дослідження стали праці таких провідних українських науковців у галузі екологічного права, як, зокрема, М.П. Волик, А.П. Гетьман, Л.Р. Данилюк, В.В. Овдієнко, О.О. Томин, П.В. Тихий, В.С. Шахов, В.В. Шеховцов, М.В. Шульга, А.С. Шемшученко, Н.Р. Кобецька.

Мета статті полягає у вивченні історії і встановленні особливостей процесу формування й розвитку правового режиму мисливських угідь в Україні. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі завдання: а) проаналізувати національне екологічне законодавство, дослідити основоположні концепції як минулого, так і сьогодення у сфері встановлення правового режиму використання й охорони мисливських угідь; б) систематизувати досвід України у формуванні механізму правового регулювання їх використання й охорони; в) надання обґрунтованих пропозицій і рекомендацій, спрямованих на подальше вдосконалення екологічного законодавства в зазначеній сфері, приведення його у відповідність до світових стандартів і вимог.

Виклад основного матеріалу дослідження. Приступаючи до розкриття теми, передусім вкажемо, що питання періодизації історії розвитку правового режиму мисливства загалом або окремих інститутів екологічного права у сферах, пов'язаних з користуванням тваринним світом, неодноразово порушувалися фахівцями. Наприклад, у своїх працях цих проблем торкалися такі науковці, як, зокрема, М.П. Волик, В.М. Красва, В.К. Матвійчук, С.А. Голуб, В.В. Овдієнко, В.В. Шеховцов. Розглянемо основні підходи, розроблені вченими.

Так, М.П. Волик у своєму дисертаційному дослідженні виокремлює 4 періоди еволюціонування правового регулювання мисливства: I (від доісторичних до середини XIX ст.) – виникнення й еволюції мисливства; II – організаційно-правового становлення полювання; III (перша половина 50-х рр. XX ст. – початок 80-х рр. XX ст.) – виникнення екологічного законодавства, в межах якого формується інститут правового регулювання мисливства; IV – сучасний етап, коли відбувається розвиток мисливства як форми взаємодії живої природи і суспільства [2, с. 10–15].

Періодизацію історії формування порядку надання тваринного світу в довготривалі користування В.М. Краєва проводить не з позицій історичного підходу (що ставить зміну порядку надання об'єктів тваринного світу в користування в залежність від суспільно-економічних формацій), а з точки зору зміни підстави виникнення права довгострокового користування мисливськими угіддями. Науковець виокремлює п'ять періодів:

1) 1861–1917 рр. – час, коли мисливські угіддя надавалися в користування на підставах оренди земельних ділянок із власниками земель;

2) 1917–1930 рр. – період, коли відбувається націоналізація природних ресурсів; приймається низка нормативних актів, спрямованих на правове регулювання полювання; проте питання передачі мисливських угідь в користування залишається неврегульованим;

3) 1930–1995 рр. – період, який характеризується відродженням можливості отримання мисливських угідь у користування;

4) 1995–2010 рр. – період, який відзначився ускладненням процедури надання мисливських угідь у користування, а також введенням ліцензування й конкурсного порядку надання мисливських угідь у користування;

5) 1 квітня 2010 р. – теперішній час – період, який пов'язується із введенням на території нового порядку надання мисливських угідь у користування шляхом укладання мисливсько-господарських угод за результатами аукціонів, а також договорів оренди земельних і (або) лісових ділянок [8, с. 64–83].

В.К. Матвійчук і С.А. Голуб виділяють вісім періодів, різних за часом і силою впливу людей на природу. Науковці розглядають становлення правового регулювання мисливства у нерозривному зв'язку з процесом історичного розвитку суспільства [9, с. 20].

Натомість В.В. Шеховцов переконаний в тому, що формування і розвиток інституту права власності на об'єкти тваринного світу, що передували його правовій регламентації, яка була проведена за сучасних умов, відбувалися лише в чотири етапи: давній; середньовічний; етап кодифікації цивільного законодавства в Європі після буржуазних революцій; формування й розвиток права власності на тваринний світ в Україні у складі Радянського Союзу [41, с. 21–22, 24–28].

У своєму дисертаційному дослідженні В.В. Овдієнко виокремлює 5 періодів (етапів) розвитку правового регулювання мисливства в Україні: I – (від доісторичних часів до середини XIX ст.), тобто період, протягом якого мисливство виникло і розвивалося поза будь-якими організаційними формами; II – (сер. XIX ст. – 1917 р), а саме доба упорядкування мисливства завдяки заходам, вжитим царським урядом; III – (з 1917 р. – сер. XX ст.), тобто час організаційно-правового становлення мисливства в Україні в умовах радянської влади; IV – (перша половина 50-х рр. XX ст. – початок 80-х рр. XX ст.), тобто виникнення екологічного законодавства; V – (період незалежності України) сучасний період, коли стан правового регулювання мисливства є логічним продовженням його розвитку [13, с. 11–35].

Розглянуті підходи до періодизації, безумовно, мають велике значення і містять позитивний досвід, але носять досить дискусійний характер. Потрібно наголосити на тому, що в основі наведених періодизацій була відсутня така складова, як правове забезпечення охорони чи мисливських угідь, чи мисливського господарства. У зв'язку з цим вкажемо, що запропонована нами періодизація розроблена з урахуванням особливостей правового режиму об'єкта дослідження, його основних ознак як природного комплексу. Крім того, нами взята на озброєння

точка зору В.К. Матвійчука, яка вбачається слушною і полягає в тому, що історичні витоки (у нашому випадку – правового режиму використання й охорони мисливських угідь – Н. Б.) можна з'ясувати тільки в аспекті взаємин людина (суспільство) – природа і державотворення [9, с. 19–20].

Спробуємо на підставі вже наявних наукових підходів і аналізу нормативно-правових актів надати й обґрунтувати розроблену (авторську) періодизацію встановлення правового режиму мисливських угідь на території України.

Перш за все відзначимо, що, як відомо з історії, у найдавнішу добу становлення й розвитку України регулювання суспільних екологічних відносин, пов'язаних з використанням природних ресурсів, зокрема мисливських угідь, здійснювалися нормами звичаєвого права. Так, В.В. Овдієнко щодо цього зазначає, що «згадки про існування конкретного писаного закону до X століття відсутні. На цьому ґрунтується твердження, що на ранішніх етапах свого становлення мисливство здійснювалося без всіляких правил» або без писаних правил [13, с. 16]. Суспільні відносини, які існували тоді, не вимагали відповідного правового регулювання, оскільки потреба у формуванні відповідних правових норм ще не виникла через наявність великої кількості диких тварин на значних площах вільних (незайнятих, без власника) земельних ділянок. Наявні ж на той час у первісних племен деякі заборони були спрямовані на охорону певної території – місць-осередків проживання «святих тварин». Зауважимо, що в окремих регіонах нашої держави норми звичаєвого права існували, а також їх свято дотримувалися майже до теперішнього часу. Так, О.Р. Проців зауважує, що навіть у кінці XIX – на початку XX ст. на Галичині, наприклад, шанувалася недоторканність умовного мисливського ревіру: «За Польщі кожен мисливець мав свій ревір, і другий мисливець не мав права заходити на чужий» [30].

Якісно новою формою правової регламентації відносин щодо користування й охорони мисливських угідь стало писане право. Основні засади нормативного урегулювання відносин у сфері ведення мисливського господарства, що змінювалися відповідно до загальної спрямованості суспільного розвитку, в епоху Київської Русі були закладені в першому збірнику правових норм – Руській Правді, що є одним із перших зведень законів Київської Русі XI ст., в якому згадується про охорону мисливських володінь, встановлюються перші обмеження щодо їх використання. Так, нормами Руської Правди впроваджувався обов'язок общини сплатити штраф у разі виявлення руйнування нор – місць знаходження бобрів, якщо не буде знайдена особа, яка вчинила таке полювання (ст. ст. 69, 70 Руської Правди) [17]. У подальшому під охорону бралися лебеді та їх гнізда. Окремі ж угіддя охоронялися з огляду на їх господарське, мисливське чи оборонне значення (Чорний ліс на південно-східній межі Київської Русі й Литовсько-Руської держави) [6]. Загалом же угіддя призначалися для розваг можновладців (князів) Київської Русі, де рослини й тварини розглядалися як сировинні резерви й були об'єктами споживацьких цілей – розплідниками дичини й охоронними місця для князівського полювання. Так, в літописах того часу згадуються звіринці і ловища, в яких зберігалася дичина для князів та їх полювань, де ніхто не міг полювати без дозволу князя. Це можна вважати своєрідним підтвердженням недоторканності мисливських угідь [39]. Взагалі за часів феодалізму вжиття заходів з охорони мисливських угідь переважно відбувалося з метою збереження за феодалами певних привілеїв. Прикладами можуть слугувати встановлення на законодавчому рівні заборони полювати на угіддях землевласників; визначення

режиму користування заповідно-мисливськими ділянками. Зокрема, наприкінці XIII ст. полювання на зубрів у своїх маєтках заборонив мазовецький князь Болеслав [40, с. 8].

З другої половини XIV ст. правове становище українських земель визначалося польсько-литовським законодавством. Наприклад, згідно з актом Люблінської унії на українських землях діяв Литовський статут у редакції 1566 р., який містив норми «О листи господарские заповедные, естлибы хто оных не дбал», що передбачали відповідальність за «порушення права на лови» [18, с. 65]. Крім того, існувала низка нормативних актів, що опосередковано регулювали використання мисливських угідь та їх охорону. Так, польський король Владислав Ягайло в 1423 р. видав указ про охорону тварин, Зигмунд III – розпорядження про охорону турів. В останньому заборонялося пасти домашню худобу чи косити сіно, де мешкали ці тварини.

До того ж цей час можна назвати точкою відліку правового регулювання земельно-межових відносин на території України. Після проведеного межування на кожну земельну ділянку складалася писцева межова книга, яка містила відомості щодо назви, ім'я володільця, площі угідь, опис меж із позначенням довжини межових ліній у сажнях і угідь, по яких вони проходять [7, с. 68–69]. Відповідні вимоги висувалися до усіх угідь, зокрема мисливських. Загалом же аналіз чинного на той час законодавства дає змогу стверджувати, що у Східній Європі, зокрема на давньоукраїнських землях, надлишок неосвоєних земель та хаші, невведені до господарського обігу соціумом, робили «приватизацію лісів» аристократією зайвим клопотом. Наприклад, ще в XVI ст. у Литовських статутах це питання вирішувалося майже аналогічно сучасному концепту, а саме право на дичину належить тому, хто володіє землею.

До сказаного додамо, що станом на XVI – XVII ст. система закритих угідь цілком виродилася, ставши джерелом роздавання прав на полювання в них королівським фаворитам, високим достойникам, а пізніше всім, хто міг за це заплатити [32]. В Україні система отримання у власність або користування мисливських угідь так само набирала обертів. Як свідчать історичні хроніки, в Україні князь Йоан Ліхтенштайн III з 1894 р. отримав право на полювання і рибальство у Східних Бескидах. До мисливського господарства князя належали ліси в Дорі, Микуличині, Полянці, Татарові й Ворохті [38].

На особливу увагу заслуговує період, коли питання використання й охорони мисливських угідь регулювалося також законодавством Російської й Австро-Угорської імперій, у складі яких перебували українські землі. Нормативні акти спиралися на адміністративні механізми управління мисливським господарством. На тих територіях України, які перебували під владою Австрійської імперії, охорона й використання об'єктів тваринного світу загалом регламентувалися Законом «Про полювання» 1849 р. [28], але важливу роль також відіграло галицьке крайове природоохоронне законодавство, центральне місце в якому було відведено Закону про охорону тваринного світу (Устав про охорону звірини) від 30 січня 1875 р., що діяв протягом другої половини XIX – на початку XX ст. на території Галичини, Володимирії і Краківського князівства. Відповідно до цього акта право полювання належало власнику земельної ділянки, площа якої складала не менше 115 га (200 моргів) [43, с. 379]. Наведена норма фактично встановлювала мінімальну площу територій для полювання приватної форми власності, а земля, площею менш як 200 моргів гміна, мала віддаватися в оренду, або власник мусив тримати професійних мисливців для організації полювання на ній.

Наступний мисливський закон 1909 р. визначав, що для самостійного ведення мисливського господарства потрібно мати у власності мінімум, який вже становив 60 га суцільної поверхні землі, якщо місцевість складалася з полів, пасовищ і городів, а не земельну ділянку у 115 га, як це закріплювалося в законі 1897 р. Спільні мисливські господарства, якими володіли кілька землевласників, повинні були мати площу 250 га, хоч у виняткових випадках дозволялося зменшувати її до 75 га [42, с. 97–99]. За формою організації мисливські господарства (ревіри) поділялися на: 1) самостійний, коли власник земельної ділянки виконував вимоги щодо власності мінімальної площі для організації мисливського ревіру; 2) спілковий, який утворювався на землях кількох власників земельних ділянок, розмір яких був менший за потрібний для організації самостійного мисливського ревіру, але які в сумі разом складали необхідний мінімум площі мисливського ревіру; 3) гмінний, який складався із земельних ділянок, які належали гміні [31]. Водночас мисливський закон 1909 р. не містив такої дефініції, як «мисливські угіддя».

Однак Галичина в розвитку мисливського господарства поступалася іншим краям Австро-Угорської імперії, хоча вони й відігравали важливу соціально-економічну роль у житті населення краю. Площа мисливських угідь Галичини становила понад 7,5 млн. гектарів, з яких більше 4,8 га перебувало в оренді. Оплата за оренду 1 га мисливських угідь (за право полювання) була однією з найменших у краях імперії, а щорічні надходження сягали понад 300 тис. крон [10]. Із прийняттям Мисливського закону від 3 грудня 1927 р. плату за оренду мисливських угідь було унормовувано і поставлено у залежність від ефективності ведення мисливського господарства. Проте вона залишалася найнижчою порівняно з іншими країнами імперії і становила 0,06 крон (у той же час на Буковині – 0,07 крон, у Чехах – 0,37 крон, гірській Австрії – 0,44 крон, нижній Австрії – 0,71 крон) [2].

На українських землях, що знаходилися під владою Царської Росії, у другій половині XIX ст. спеціального законодавства щодо використання й охорони мисливських угідь не існувало, хоча окремі аспекти щодо правового регулювання ведення мисливського господарства все ж таки знаходили своє відбиття. Однак пізніше разом з охороною лісомисливських угідь від пожеж і несанкціонованих вирубок почали проводитися біотехнічні заходи, що сприяли збереженню і збільшенню кількості дичини. До них належали обмеження випасу в лісових угіддях селянської худоби до 6 місяців на рік, боротьба з хижакими (вовком і риссю), облік чисельності основних мисливських тварин. Право мисливства належало власникам землі і давало змогу регулювати добування дичини на власний розсуд.

Відзначимо, що 3 лютого 1892 р. Державною Думою Росії прийнято Правила про полювання, які стали першим нормативно-правовим актом у сфері мисливства, який затвердив виробничу концепцію мисливського господарства [14, с. 88], а також врегулював питання надання в оренду права на полювання. Щодо цього зауважимо, що, на нашу думку, Законом «Про полювання» (1892 р.) де-юре регламентовано оренду права на полювання, але де-факто в оренду надавалися угіддя для полювання, за сучасною термінологією – мисливські угіддя. Як справедливо зазначають В.В. Шеховцов [20, с. 430] і В.В. Овдієнко [13, с. 21], нормативні акти у галузі мисливства на початку XX ст. не носили природоохоронного характеру, що мало наслідком значне збіднення якісних і кількісних характеристик мисливської фауни, а також не містили спеціальних норм щодо використання й охорони мисливських угідь. До вка-

заного додамо, що вивчення документів і досліджень науковців дає підстави констатувати, законодавством як і Царської Росії, так і Австро-Угорської імперії, що лише частково унормувалися питання використання й охорони мисливських угідь, зокрема, щодо їх площі й порядку надання в оренду. Таким чином, незважаючи на особливості законодавств Російської і Австро-Угорської імперій у сфері користування мисливськими угіддями другої половини XIX – початку XX ст., їм притаманні певні спільні риси, які характеризують розвиток мисливського господарства у цей період на території сучасної України, основною з яких є приватноправовий характер договірних відносин щодо надання земельних ділянок для здійснення полювання. Як уже відзначалося, і на території Галичини, і на іншій території України мисливські угіддя надавалися в користування на підставі договорів оренди земельних ділянок із власниками земель, ініціатором укладення таких договорів були, як правило, товариства мисливців. Держава в особі органів виконавчої влади не була стороною за таким договором.

Після революції 1917 р. відбуваються докорінні зміни в правовому регулюванні використання й охорони мисливських угідь. На розвиток мисливської галузі вплинули, по-перше, соціалізація земель, тобто встановлення державної форми власності на неї; по-друге, впровадження низки спеціальних «мисливських» нормативно-правових актів, таких як декрети «Про строки полювання та право на мисливську зброю» (від 27 травня 1919 р.) [16], «Про мисливство» (від 20 червня 1920 р.) [11]; «Правила здійснення полювання, його строки і способи» (від 24 серпня 1922 р.) [19], що закріпило відмежування права полювання від права землеволодіння. Зазначимо, що названі акти не передбачали норм щодо спеціального правового регулювання використання або охорони територій, на яких відбувається полювання, і тільки з 1923 р. новим Декретом «Про мисливство» [12] встановлюється можливість заснування заповідників, заказників, зооферм, лабораторій, мисливських парків і розплідників хутрового звіра, птиці й мисливських собак (п. б ст. 5). Крім того, у Примітках до ст. 2 цього Декрету йшлося про права «промислового населення в мисливських промислових районах», що дає можливість наголосити на практиці віднесення цілих «районів» до категорії «мисливських промислових».

З 1923 р. на законодавчому рівні в УРСР починає використовуватися поняття «мисливські угіддя» (§23 Статуту Всеукраїнського Союзу мисливців та рибалок (від 20 жовтня 1923 р.)) [36], але юридичне визначення вперше було наведене в Положенні «Про мисливське господарство РСФСР» (від 10 лютого 1930 р.) [23]. Так, згідно з цим документом мисливські угіддя розглядалися як земельні, лісові та водопокріті площі, які є придатними для ведення мисливського господарства. А під мисливським господарством малася на увазі система заходів, мета яких полягає в правильній експлуатації державного мисливського фонду, збільшенні та покращенні цінних мисливських звірів і птахів шляхом полювання, звірівництва і розведення дичини.

Водночас 30-ті рр. XX ст. ознаменувалися колективізацією сільського господарства і проголошенням того, що «організація мисливського господарства і мисливського промислу проводиться через колгоспи»; впровадженням ідеї «прописки» мисливських угідь, на базі якої при первинних кооперативних товариствах створюються «територіально відокремлені експлуатаційні мисливські господарства». Поступово відбувається процес виокремлення особливих мисливських угідь, мисливських заповідників або заказників зі складу мисливських угідь, порядок експлуатації яких встановлювався Положенням

про мисливське господарство РСФСР, із метою збереження запасів цінних мисливських тварин і птахів, створення сприятливих умов для їх розмноження і подальшого господарського використання. Доцільно акцентувати увагу на тому, що землі визнавалися заповідниками загальнодержавного значення згідно з Постановою Ради Народних Комісарів РРФСР, а щодо особливих мисливських угідь, мисливських заповідників місцевого значення і мисливських заказників питання вирішувалося Радами Народних Комісарів автономних республік. У межах краю або області це входило до повноважень крайових або обласних виконавчих комітетів. До того ж оформлення особливих мисливських угідь, заповідників місцевого значення і заказників проходило шляхом видання відповідного декрету РНК автономних республік або обов'язкової постанови Крайового (обл.) Виконавчого комітету. За окружними виконавчими комітетами зберігалося право встановлювати на території округу додаткові заказники, але їм не мали права визначати особливі мисливські угіддя і мисливські заповідники. Аналогічно виконавчим комітетам міські ради мали право запроваджувати на міських землях додаткові мисливські заповідники і заказники.

Якщо розглядати мисливські господарства, то передусім слід наголосити на тому, що вони повинні були організовуватися за так званими орієнтовними планами організації мисливських господарств, які включали, зокрема, опис площі, кількості та якісні характеристики мисливських угідь. Після затвердження відповідних планів мисливські угіддя передавалися обласним, крайовим мисливським спілкам для ведення мисливського господарства. Самі ж мисливські господарства організовувалися на території мисливських угідь, відданих у довгострокове орендне користування рішеннями обласних, крайових виконкомів і рад міністрів автономних республік за поданням місцевих Управлінь у справах мисливського господарства. Після затвердження Проекту організації мисливського господарства довгостроковий користувач укладав з Управлінням у справах мисливського господарства договір оренди виділених мисливських угідь для організації мисливського господарства строком на 10 років. На нього покладався обов'язок протягом року провести спеціальне «впорядкування мисливських угідь», під час проведення якого уточнювали п'ятирічний план і кошторис витрат. Замість орендної плати за користування мисливськими угіддями орендар зобов'язаний був щорічно вкладати кошти в проведення біотехнічних і відтворювальних заходів у господарстві. Обов'язок щодо влаштування і закріплення мисливських угідь на території УРСР було покладено на Головне управління мисливського господарства і заповідників при Раді Міністрів Української РСР.

Протягом наступних 15 років приймається низка нормативних актів, що детально прописували порядок закріплення мисливських угідь як у союзних республіках, так і в Україні, таких як, зокрема, Типові форми орендного та суборендного договорів на закріплення мисливських угідь (від 12 квітня 1961 р.) [37], Закон УРСР «Про охорону природи» (від 30 червня 1960 р.) [26], Типовий договір на закріплення за промисловими мисливськими господарствами мисливських угідь і користування ними (від 11 лютого 1964 р.) [35], Інструкція про порядок відведення і закріплення мисливських угідь в РРФСР (від 18 липня 1975 р.) [5], Закон УРСР «Про охорону та використання тваринного світу» (від 27 листопада 1981 р.) [27]. Серед особливостей правового режиму використання мисливських угідь передусім треба звернути увагу на можливість укладення договору суборенди мисливських угідь, а також введення типової форми договору на користування закріпленими угіддями.

Розроблений порядок використання мисливських угідь діяв аж до прийняття «Основ законодавства Союзу РСР та союзних республік про оренду» (від 23 листопада 1989 р.) [15].

Аналіз законодавства радянської доби дає змогу зробити висновок, що в правовому регулюванні використання й охорони мисливських угідь загалом не ставився екологічний акцент; більш врегульованими були здебільшого відносини «приписки» мисливських угідь та їх впорядкування, а норми охоронного спрямування фактично були відсутні. Крім того, на загальносоюзному рівні питання впорядкування угідь стало одним із найголовніших та найактуальніших. Зокрема, розроблялися відповідні методики, за якими проводилася оцінка угідь, а їх якість характеризувалася чотирма класами бонітету: III клас – хороші угіддя, II – середні, I – погані, 0 – непридатні (до речі, в методиці останній вид зустрічається лише випадково). Вкажемо, що критерієм служила продуктивність угідь, яка виражалася показниками абсолютного і відносного обліків. Найвища кількість облікованих зустрічей або слідів тварин приймалася за 100%, виходячи з цього, класи встановлювалися за такими градаціями: III клас – 70–100%, II – 40–70%, I – 10–40%, 0 клас – до 10% [34]. Частково ситуація покращилася після проголошення й підтримки на законодавчому рівні концепції раціонального природокористування, збереження і поліпшення навколишнього природного середовища.

Після розпаду Радянського Союзу і становлення України як незалежної держави з неминучістю постало питання про формування оновленого національного законодавства. Підтримуємо висновки, отримані А.П. Гетьманом, що перехід до ринкових відносин в економіці, відмова від ідеологічних догм у праві, прагнення українського суспільства до побудови в перспективі правової і соціальної держави, до встановлення правових норм із природокористування і охорони навколишнього середовища (зокрема, мисливських угідь) переважно в законах, а не в підзаконних актах – це ті явища в екологічному праві, які знаменують початок нового етапу його розвитку. Отже, саме в цей час також «розпочинається новий етап законотворення, у тому числі стосовно подальшого вдосконалення напрацьованих за довгі попередні роки правових основ» [20, с. 49] використання й охорони мисливських угідь.

До найважливіших нормативно-правових актів, що виступають правовою основою в означеній сфері на сучасному етапі, можна віднести досі чинні закони України «Про охорону навколишнього природного середовища» (від 25 червня 1991 р.) [25] (прийнятий ще за радянських часів – Н. Б.), «Про тваринний світ» (від 3 березня 1993 р.) [29], а також «Про захист тварин від жорстокого поводження», «Про природно-заповідний фонд», Земельний кодекс України, Лісовий кодекс України тощо.

Доречно зупинитися на «Положенні про мисливське господарство та порядок здійснення полювання» (зараз втратило чинність), затверженому Постановою Кабінету Міністрів України від 20 липня 1996 р. № 780 [21], спрямованому на правове врегулювання відносин у сфері використання, охорони і відтворення державного мисливського фонду. Цим актом затверджено Типовий договір про умови ведення мисливського господарства (24 грудня 1996 р.) [24], який і досі є чинним, але потребує суттєвого оновлення, оскільки, на нашу думку, не відповідає реаліям сьогодення. Із прийняттям Закону України «Про мисливське господарство та полювання» від 22 лютого 2000 р. (далі – Закон) [22], який замінив «Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання», правова регламентація наявних у галузі мисливства суспільних відносин уперше в історії дер-

жавності України відбувається на підставі спеціального закону, яким визначено [13, с. 33] правові, економічні й організаційні засади діяльності юридичних і фізичних осіб у галузі мисливського господарства й полювання, забезпечуються рівні права усім користувачам мисливських угідь у взаємовідносинах з органами державної влади щодо ведення мисливського господарства, організації охорони, регулювання чисельності, використання й відтворення тваринного світу.

Наостанок зауважимо, що в умовах сьогодення нагальним стає вирішення питання вдосконалення законодавства, зокрема, щодо перегляду і закріплення механізму правового регулювання використання й охорони мисливських угідь. Прийняття оновленого Закону України «Про мисливське господарство та полювання» сприятиме вдосконаленню законодавчих приписів щодо ведення в Україні мисливського господарства й приналежності мисливських, а також приведенню їх у відповідність до сучасних методів і концептуальних підходів до використання й охорони мисливських угідь, що визначені актами законодавства ЄС.

Висновки. Таким чином, правовий режим використання й охорони мисливських угідь на території України має тривалу історію, упродовж якої його особливості пояснюються не тільки певними періодами розвитку людства, такими як античні часи або період феодалізму, але й «підвладністю українських земель», тобто тим, була вона у складі чи Польщі, чи Австро-Угорської імперії, чи Царської Росії, а також усталеними звичаями, традиціями і навіть менталітетом народу – жителів певних територій, наприклад Галичини, та їх шануванням недоторканності умовного мисливського ревіру.

Вивчення наукової літератури дає підстави історію розвитку законодавчого закріплення використання й охорони мисливських угідь поділити на 7 періодів, тобто проміжків часу, обмежених певними датами, подіями тощо; коли відбувається яка-небудь подія, триває дія; певних стадій, фаз чого-небудь; історичних етапів у суспільному або культурному розвитку країни, народу, що характеризуються визначними подіями, явищами чи процесами [1, с. 93]. На нашу думку, в основі періодизації правового режиму використання й охорони мисливських угідь доцільно покласти поєднання правового регулювання правовідносин щодо користування мисливськими угіддями, особливостей внутрішньогосподарської діяльності й охорони мисливських угідь. З урахуванням сказаного вбачається, що треба виокремлювати такі періоди: I – найдавніші часи (доісторичні часи – поч. IX ст.); II – Україна за часів Київської Русі та Галицько-Волинського князівства (кін. IX ст. – XIII ст.); III – Польсько-литовська доба (XIV ст. – поч. XVI ст.); IV – Козацько-гетьманська доба (кін. XVI – поч. XVIII ст.); V – імперський (кін. XVIII ст. – поч. XX ст.); VI – радянський (поч. XX ст. – кін. XX ст.); VII – сучасний (або новітній), тобто з набуттям Україною незалежності (кін. XX ст. – поч. XXI ст.). Щодо кожного окремо вкажемо таке.

Перший період характеризується відсутністю чітких правових норм щодо користування мисливськими угіддями та їх охорони. Суспільні екологічні відносини врегульовувалися нормами звичаєвого права. Другий ознаменувався появою норм писаного права, центральні місце серед яких посідає Руська Правда, яка є одним із перших зведень законів Київської Русі XI ст., в якому згадується про охорону мисливських володінь і встановлюються перші обмеження щодо їх використання. Замість терміна «угіддя» як на правовому, так і на побутовому рівнях використовувалися поняття «лови», «звіринці». Загалом же угіддя призначалися для розваг князівської влади Київської Русі, де рослини і тварини розглядалися як сировинні резерви і

були об'єктами споживацьких цілей – розплідниками дичини й охоронними місцями для князівського полювання.

У законодавстві третього періоду фактично відсутні прямі норми щодо мисливських угідь. Право на дичину й полювання було нерозривно пов'язано з власністю на землю. Поступово формується система закритих угідь. У правовій площині здебільшого встановлюються правові засади полювання, а також притягнення до відповідальності за браконьєрство.

Четвертий період характеризується відсутністю в козацьких гетьманів мисливських угідь взагалі. Проте існували спеціальні курені стрільців і бобровників, які полювали на дрібну дичину для гетьманських потреб. В іншій частині України характер мисливсько-промислового господарства змінюється під впливом колоніальних процесів. Виникають системи мисливських угідь, що закріплювалися за окремими мисливцями і переходили в спадщину. Наприкінці XVI – поч. XVII ст. система закритих угідь цілковито виродилася, ставши джерелом роздавання прав на полювання в них королівським фаворитам, а пізніше всім, хто міг за це заплатити. Отже, розвиток правового регулювання використання й охорони мисливських угідь пов'язується з власністю на землю.

П'ятий період пов'язаний з перебуванням українських земель у складі Російської і Австро-Угорської імперій, а питання використання й охорони мисливськими угіддями регламентувалося законодавством цих держав, в основу яких було покладено адміністративні механізми управління мисливським господарством. В законодавстві цього періоду передбачалися правові засади охорони не лише окремих видів тваринного чи рослинного світу, але й унікальних і типових ландшафтів. Формується правова база отримання у власність або користування мисливських угідь. У другій половині XIX ст. на українських землях, підвладних Російській імперії, промислове значення полювання поступово знижувалося, воно все більше набувало рис цікавого спортивного заняття. Розвивається оренда мисливських угідь. Проте в оренду передаються не землі, а право на полювання. На поч. XX ст. разом з охороною лісомисливських угідь від пожеж і несанкціонованих вирубок почали проводитися біотехнічні заходи, що сприяли збереженню і зростанню чисельності дичини. На західноукраїнських землях, що знаходилися під владою Австро-Угорської імперії, відбувається розвиток Галицького крайового природоохоронного законодавства. Крім того, в організації мисливства значну роль відіграло місцеве самоврядування, зокрема, первинні суб'єкти його здійснення – гміни, на які покладалося врегулювання організаційних і навіть фінансових питань, пов'язаних з мисливством. Розробляється дієва система норм щодо ведення мисливського господарства (встановлюється мінімальна площа угідь, закріплюється порядок створення мисливського господарства, оренди тощо). Однак на території Західної України законодавство фактично не дотримувалося. Розвиток мисливського господарства в Галичині поступався іншим краям Австро-Угорської імперії.

Щодо шостого періоду вкажемо, що основною ідеєю нормативно-правових актів радянської доби першого етапу свого розвитку стало відмежування права полювання від права землеволодіння. Полювання в цей час більшою мірою було спрямовано саме на промислове добування диких тварин. Організація мисливського господарства і мисливського промислу проводиться через колгоспи. Із 1923 р. на законодавчому рівні в УССР починає використовуватися поняття «мисливські угіддя». Правова регламентація заснування заповідників, за-

казників, зооферм, лабораторій, мисливських парків і розплідників хутрового звіра, птиці і мисливських собак відбулася у 30-х рр. XX ст. Поширюється практика віднесення цілих «районів» до категорії «мисливські промислові». З 1930 р. відроджується надання мисливських угідь у довгострокове користування, тобто можна говорити про початок організаційно-правового становлення мисливства в Україні. Вперше на законодавчому рівні в 1930 р. наводяться юридичні визначення понять «мисливські угіддя» і «мисливське господарство», розпочинається процес закріплення угідь за товариствами мисливців, розгортається організація «правильних і культурних мисливських господарств» на основі приписки, розробляються типові форми договорів оренди і суборенди мисливських угідь.

Сьомий період ознаменувався розробкою і прийняттям низки нормативно-правових актів, спрямованих на правове регулювання мисливства в Україні, реформування мисливської галузі під впливом євроінтеграційних процесів, екологічний акцент ведення мисливського господарства стає на рівні з економічним, що порушує додаткові питання правової регламентації охорони мисливських угідь, зароджується й обговорюється ідея кодифікації екологічного законодавства.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К. : Перун, 2005. – 1728 с.
2. Волик М.П. Правове регулювання полювання в Україні (на матеріалах південного регіону України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право, аграрне право, екологічне право, природоресурсне право» / М.П. Волик. – О., 1997. – 23 с.
3. Гетьман А.П. Сучасний стан та перспективи розвитку еколого-правової науки в Україні / А.П. Гетьман // Екологічне право в системі міждисциплінарних зв'язків: методологічні засади : матеріали «Круглого столу» (4 грудня 2015 р., м. Харків). – Х., 2015. – С. 15–27.
4. Дробот І.В. Роль та функції органів місцевого самоврядування в державному регулюванні мисливства у Галичині: історичний аспект / І.В. Дробот, О.Р. Проців // Демократичне видання. – 2011. – Вип. 7. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lvivacademy.com/vidavnitstvo_1/visnik7/fail/drobot.pdf.
5. Інструкція о порядке отвода и закрепления охотничьих угодий в РСФСР : утверждена Приказом Главохоты РСФСР от 18 июля 1975 г. № 305. – М., 1976. – 35 с.
6. Історія заповідної справи. Асоціація природоохоронних територій України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.zapovidnyk.org/p/blog-page_74.html.
7. Кавелин С.П. Межевание и землеустройство. Теоретическое и практическое руководство с чертежами и образцами делопроизводства / С.П. Кавелин. – М. : Юрид. кн. магазина «Правоведение» И.К. Голубева, 1914. – 340 с.
8. Краева В.Н. Правовое регулирование пользования охотничьими ресурсами на закрепленных охотничьих угодьях : дисс. ... канд. юрид. наук ; спец. 12.00.06 «Земельное право, аграрное право, экологическое право, природоресурсное право» / В.Н. Краева ; Моск. гос. юрид. акад. им. О.Е. Кутафина. – М., 2010. – 235 с.
9. Матвійчук В.К. Незаконне полювання: відповідальність, протокольна форма, провадження, розслідування і запобігання / В.К. Матвійчук, С.А. Голуб. – К. : КНТ, 2006. – 304 с.
10. Мисливське господарство Галичини кінця XIX – початку XX ст. та історія створення Українського товариства мисливців та рибалок / Тернопільське обласне управління лісового та мисливського господарства [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://temopillia.gov.ua/work/myslyvske_hospodarstvo/istoria_myslyvskeho_hospodarstva.
11. Об охоте : Декрет РСФСР от 20 июля 1920 г. // СУ РСФСР. – 1920. – № 66. – С. 297.
12. Об охоте : Декрет ВЦИК и СНК РСФСР от 1 мая 1923 г. // Собр. узаконений и распоряжений Рабочего и Крестьян. Правительства. – 1923. – № 17. – Ст. 216.
13. Овдієнко В.В. Правове регулювання мисливства в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право, аграрне право, екологічне право, природоресурсне право» / В.В. Овдієнко. – Х., 2014. – 211 с.
14. Онищук О.О. Адміністративно-правова діяльність суб'єктів влад-

- них повноважень по боротьбі з браконьєрством : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 «Адміністративне право і процес, фінансове право, інформаційне право» / О.О. Онищук. – Львів, 2009. – 207 с.
15. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик об аренде : приняты Верховным Советом СССР 23 ноября 1989 г. № 810-1 // Ведомости СНД и ВС СССР. – 1989. – № 25. – Ст. 481.
 16. О сроках охоты и о праве на охотничье оружие : Декрет СНК РСФСР от 27 мая 1919 г. // Охота и охотничье хозяйство. – 1970. – № 2. – С. 1.
 17. Памятники Русского права / под ред. С.Ю. Юшкова. – М. : Юрид. лит., 1952. – Вып. 1. – С. 10, 108.
 18. Перший Литовський статут (1529 р.) : витяги // Хрестоматія з історії держави і права України: у 2 т. : [навч. посіб.] / за ред. В.Д. Гончаренка. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К., 2000. – Т. 1 : 3 найдавніших часів до початку ХХ ст. / [укл. В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький]. – 2000. – С. 60–83.
 19. Правила здійснення полювання, його строки і способи від 24 серпня 1922 р. // Известия Центрального Комитета Всероссийского Союза Охотников и Центрохоты. – 1922. – № 20. – С. 6–8.
 20. Правова охорона довкілля: сучасний стан та перспективи розвитку: [монографія] / [А.П. Гетьман, А.К. Соколова, Г.В. Анісімова та ін.]; за ред. А.П. Гетьмана. – Х. : Право, 2014. – 784 с.
 21. Положення про мисливське господарство та порядок здійснення полювання : затверджене Постановою КМУ від 20 липня 1996 р. № 780 (зі змін. та допов., внесеними Постановою Кабінету Міністрів України від 19 березня 1997 р. № 245) // Збірник постанов Уряду України. – 1997. – № 15. – Ст. 397.
 22. Про мисливське господарство та полювання : Закон України від 22 лютого 2000 р. № 1478-III // Офіційний вісник України. – 2000. – № 12. – Ст. 442.
 23. Про мисливське господарство РСФСР : Положення від 10 лютого 1930 р. // СУ РСФСР. – 1930. – № 9. – № 21/23. – Ст. 109.
 24. Про затвердження Типового договору про умови ведення мисливського господарства : Наказ Міністерства лісового господарства України від 12 грудня 1996 р. № 153 // Верховна Рада України: офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0735-96>.
 25. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 41. – Ст. 546.
 26. Про охорону природи Української РСР : від 30 червня 1960 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1960. – № 23. – Ст. 175 ; 1964. – № 27. – Ст. 378 ; 1970. – № 36. – Ст. 284.
 27. Про охорону та використання тваринного світу : Закон УРСР від 27 листопада 1981 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1981. – № 49. – Ст. 835.
 28. Про полювання : Закон Австро-Угорської імперії від 7 березня 1849 р. // Вісник законів державних. – 1849. – № 217.
 29. Про тваринний світ : Закон України від 3 березня 1993 р. № 2894-III // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 18. – Ст. 191 ; 1996. – № 15. – Ст. 70.
 30. Проців О.Р. Актуальність історичного досвіду Галичини кінця ХІХ – поч. ХХ століття для державного регулювання мисливського господарства сучасної України : дис. ... канд. наук з держ. упр. : спец. 25.00.01 «Теорія та історія державного управління» / О.Р. Проців. – Львів, 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nung.edu.ua/files/attachments/protiv_dis.pdf.
 31. Проців О.Р. Державне регулювання реалізацією сервітутів на оренду мисливських угідь у Галичині: історико-правовий аспект / О.Р. Проців, Г.К. Лоїк // Hunting Ukraine / Ловецтво України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.huntingukraine.com/index.php?option=com_content&view=article&id=2812:derzhavne-reguljuvannja-realizacijeu-servitutiv-na-orendu-myslyvskyh-ugid-u-galychyni-istoryko-pravovuj-aspekt&catid=49:statti&Itemid=58.
 32. Сокирко О.М. Велике полювання / О.М. Сокирко // Тиждень.ua. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/Politics/18899>.
 33. Сокур І.Т. Історичні зміни та використання фауни ссавців України: [монографія] / І.Т. Сокур. – К. : Вид-во Академії наук УРСР, 1961 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.terioshkola.org.ua/library/classic/sokur-1961.pdf>.
 34. Сукачев В.Н. Руководство к исследованию типов леса / В.Н. Сукачев. – М. ; Л. : Сельхозгиз, 1930. – 324 с.
 35. Типовой договор на закрепление за промысловыми охотхозяйствами охотугодий и пользование ими : разослан Главохотой РСФСР с письмом от 11 февраля 1964 г. № 1-02 // Государственный архив Кировской области. Фонд 750. – Оп. 1. – Ед. хр. 199. – Л. д. 102–107.
 36. Устав Всеукраїнського Союзу мисливців та рибалок від 20 жовтня 1923 р. // СУ УССР. – 1923. – Отп. II. – № 21/23. – Ст. 93.
 37. Формы арендного и субарендного договоров на закрепление охотничьих угодий : утверждены Приказом Главохоты РСФСР от 12 апреля 1961 г. № 70 // Сборник материалов по ведению охотничьих и охотничье-рыболовных хозяйств обществами охотников и рыболовов РСФСР. – М., 1965. – С. 10–17.
 38. Фліс С.В. Під золотим оленем / С.В. Фліс // Гразда. – 2015. – № 1/37. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://grazda.lviv.ua/GRAZDA_PUB/01\(37\)-2015/w_GRAZDA_01\(37\)-2015.pdf](http://grazda.lviv.ua/GRAZDA_PUB/01(37)-2015/w_GRAZDA_01(37)-2015.pdf).
 39. Фроянов І.Я. Киевская Русь: Очерки социально-политической истории / И.Я. Фроянов. – Л. : Изд-во Ленинград. гос. ун-та, 1980. – 325 с.
 40. Шемшученко Ю.С. Закон на варті природи / Ю.С. Шемшученко. – К. : Наук. думка, 1981. – 168 с.
 41. Шеховцов В.В. Право приватної власності на об'єкти тваринного світу : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.06 «Земельне право, аграрне право, екологічне право, природоресурсне право» / В.В. Шеховцов. – Х., 2009. – 207 с.
 42. Balko R. Kilka uwag o projekcie nowej ustawy łowieckiej dla Galicyi / R. Balko // Łowiec. – 1908. – № 9. – S. 97–99.
 43. Kasperek J.R. Zbiór ustaw i rozporządzeń administracyjnych w Królestwie Galicyi i Lodomeryi z Wielkiem Księstwem Krakowskiem : w 6 tomach / J.R. Kasperek. – Lwów : Wyd-wo H. Altenberga, 1884. – T. 1. – 1884. – 379 s.
- Березина Н. Ю. Генезис правового режима использования и охраны охотничьих угодий по законодательству Украины**
- Аннотация.** В статье исследована история процесса образования, формирования и становления правового режима использования и охраны охотничьих угодий Украины и вопросы его дальнейшего развития. Проанализирован ряд нормативно-правовых актов и научных концепций по поводу общественных отношений в указанной сфере с норм обычного права и Русской Правды по настоящее время. Акцентируется внимание на необходимости дальнейшей систематизации экологического законодательства в соответствии с мировыми стандартами и требованиями.
- Ключевые слова:** охота, охотничьи угодья, охота, правовой режим использования и охраны охотничьих угодий, угодья.
- Berezina N. Development of the legal regime for the use and protection of hunting areas by Ukrainian legislation**
- Summary.** The article examines the history of the constitution, formation and establishing of the legal regime of hunting grounds of Ukraine use and protection. The regulatory legal acts and scientific conceptions in the designated sphere of social relations regulation have been analyzed from the norms of customary law and the Russkaia Pravda to the present. Attention is focused on the need for further environmental legislation systematization in accordance with world standards and requirements.
- Key words:** hunting, hunting grounds, legal regime of hunting grounds usage and protection, grounds.